

ПОЛІСЬКІ ІЗОЛЕКСИ В СИНХРОНІЇ ТА ДІАХРОНІЇ

Віктор Мойсієнко

У статті на основі сучасного просторового вияву та засвідчення в пам'ятках проаналізовано окремі тематичні групи поліської лексики на позначення людини (спорідненість, свояцтво) та окремих ділянок матеріальної культури (заняття, промисли, будівництво, їжа). Уточнено етимологію та шляхи запозичення деяких лексем.

Ключові слова: історична лексика, діалектологія, синхронія, діахронія, запозичення.

Буття (походження та розповсюдження) слова завжди цікавили лінгвістів і не лише їх. Слова наче губки всотують кольори, смаки та запахи епох, у яких вони використовуються мовцями. Знімаючи (обчищуючи) шар за шаром вторинні значення питомих і запозичених слів будь-якої мови, бачимо іноді несподівані віддзеркалення, де поєдується своє й чуже, закономірне й випадкове.

Багато таких несподіваних віддзеркалень маємо внаслідок зіставлення лексики на різних часових проміжках. «Мандрівка» з лексемою століття за століттям від часу її першого вияву в писемній пам'ятці до сьогодення дає відносно повне уявлення про історію цієї лексеми. Така історія іноді не збігається з усталеними в конкретній національній лексикологічній (етимологічній) традиції поглядами на її (лексеми) походження та функціонування.

Спроби визначити вузьколокальний характер поліської діалектної лексики у вітчизняному мовознавстві відомі, але висновки про локальне поширення окремих назв дослідники роблять украй обережно, адже щоб виявити оригінальні риси одного якогось діалекту, потрібно добре знати не лише досліджуваний говір, а й діалектні утворення інших регіонів [2, с. 50]. Ендемізмом (лексичним чи семантичним) можна вважати слово лише у випадку повного обстеження говірок у синхронії та аналізу всіх пам'яток, чого наразі в

україністиці ще не здійснено. Тому, цілком поділяємо застереження М. Никончука про те, що категоричність визначення ендемічного статусу має обумовлений характер, оскільки наступні більш ґрунтовні обстеження східнослов'янських діалектів як у синхронії, так і в діахронії неодмінно внесуть корективи й можуть значно зменшити число визначених діалектологами лінгвем локального характеру [ЕЛЖ, с. 4].

Більшість засвідчених у поліських текстах номенів не носять вузькорегіонального характеру, і все ж деякі виявлені лексеми окремих тематичних груп можна характеризувати як полісизми. Низку слів вважав поліськими, власне житомирсько-поліськими, М. Никончук: ¹гало 'лісосіка, вирубана ділянка лісу', ²резл'а 'одне з кількох дерев, що виростають з одного кореня', ¹берв'і 'драговина, трясовина', пра¹в'іло 'гряділь, поздовжній брус плуга', пахов¹йе 'держак вил', л'ежа¹йа 'дощечка-сидіння в бортницькому лазиві', за¹давн'ік 'торбина зі скошеною нижньою частиною для віддавлення сиру' та ін. Учений на основі аналізу лексико-семантичних та словотвірних особливостей різних ТГЛ виокремив 19 груп середньополіських говірок. Хронологічна природа виявлених правобережнополіських лексико-семантичних локалізмів різноманітна, але в переважній частині вони належать до архаїчних шарів лексики при майже повній відсутності запозичень [ЕЛЖ, с. 6-7, 217].

Специфічну західнополіську лексику виокремлює й Г. Аркушин у низці праць, присвячених дослідженню західнополіського мовного ландшафту: «Західнополіська діалектологія» (2012), «Народна лексика Західного Полісся» (2014), де відзначає назви, поширені не лише в певній групі говірок, як то: волинсько-поліські, берестейсько-пінські та підляські лексичні й семантичні діалектизми [1, с. 171-182], але й у одній окремій говірці: ка¹йук 'ткацький човник', ¹вол'ко 'безпутна людина', ко¹вера 'білка', лич¹кови 'симпатичний' та ін. [2, с. 45-47].

Свої спостереження про поширеність у поліських говірках окремих лексем робимо на основі дослідження в синхронії та діахронії ТГЛ на позначення

людини (спорідненість, свояцтво) та окремих ділянок матеріальної культури (заняття, промисли, будівництво, транспорт, одяг, їжа, зброя).

Аналіз північноукраїнської лексики окремих тематичних груп показує, що поліщуки зокрема, як і вкраїнці загалом зберегли більшість успадкованих назв із праслов'янської мови-основи. Небагато змін засвідчено в лексиці на позначення людини, спорідненості і свояцтва, забудов та прилеглих територій, хоч деякі з активного вжитку вийшли: *послѣдокъ* 43 – Розов, *отродокъ* ‘нащадок’ 244 – ЖЗ 1545, *сестрѣнецъ* ‘брат сестри’ 6 зв. – ЖК 1605, *отчичь* ‘спадкоємець батьківської землі’ 83 – ЛК 1561, *видѣнѣ* ‘обличчя’ 140 – Волинь XVI, *гриднѣ* ‘приміщення для челяді’ 163 зв. – ЛК 1561, *груба* ‘схованка для сіна’ 204 – ЛК 1561, *оболонь* ‘віконце, шибка’ 24 – КЗ та ін. А номени зі сфери бортництва – *пасека*, *ульєвъ зъ пѣчолами*, *у дерево бортноѣ*, *мѣды в кадяхъ* 3 – ЖК 1590, *у пняхъ* 249 зв. – ЖК 1635, *рои пчоль неподбиранныхъ*, *подраня ...*, *сдоровъ ...*, *подереча пчоль*, *захорони*, *довжи*, *береста з восками*, *лезиво*, *копыстю терти*, *гонит пасеку*, *медъ выбиратьъ... медъ отеребливать* 79-84 – ОК 1632 від перших фіксацій (XVI ст.) в поліському мовленні поширені були ще й донедавна, принаймні зафіксовані в діалектних словниках другої половини XX ст.

У найдавніших українських пам'ятках (Остромирове Євангеліє, «Руська Правда», «Повість временних літ»), а також і в пізніших поліських текстах засвідчені назви *гумьно* 118 – ЛК 1561 та *токъ* 6 – АКС у значенні ‘місце для зберігання й молотьби снопів’ [СДЯ, I, с. 609; III, с. 973]. Обидва слова представлені в академічних словниках трьох східнослов'янських мов – уживання їх є літературною нормою. Проте доля цих лексем у діалектному мовленні різна. Найбільше звузилася територія їх поширення в українській мові: лише в середньо- та східнополіських говірках [АУМ, I, к. 287]. Натомість у більшості говірок функціують давні запозичення: *клуна* /*кљона*/ 204 – ЛК 1561 (майже весь ареал) і *стодола* 571 – Волинь XVI (переважно терени Правобережжя) [АУМ, I, к. 287; II, к. 281]. На території Білорусі номен *гумно* поширений у більшості говірок, за винятком поліських берестейсько-пінських,

де використовується *клуня*, та північнобілоруських – *ток* [ДАБМ, к. 235]. Локалізація лексеми *ток* не становить суцільного ареалу: крім указаних північнобілоруських, засвідчено вживання слова в кількох суміжних із середньополіськими українськими говірками [Там само]. Номен *клуня* в східнослов'янських мовах трактується як литuanізм, а зваживши на те, що білоруські пам'ятки засвідчують його на півстоліття раніше від українських, логічно припустити, що в українську мову слово потрапило за посередництва білоруської [ГСБМ, вип. 15, с. 127]. Однак при поясненні походження цієї лексеми в українській мові необхідно зважити й на її поширеність: в українських говірках – майже весь ареал, у білоруських – лише берестейсько-пінські говірки.

Подібну історію в українській та білоруській мовах має слово *статок* ‘майно’, ‘загальна назва худоби’ засвідчена ще в «Повісті временних літ» [СДЯ, III, с. 509]. Уже в пам'ятках XV ст. семантика звужена до узагальненої ‘майно, скарб’ [ССУМ, II, с. 385]. У другій половині XVI ст. в західнополіських текстах значення ‘загальна назва худоби’ ми ще засвідчували 517 – Волинь XVI. У білоруській і в українській мовах лексему подають академічні словники, щоправда, в українському з поміткою «*діалектне*» з покликанням на словник Б. Грінченка. За матеріалами національних атласів української та білоруської мов слово поширене лише в окремих, переважно поліських, говірках /див. карту 6 на с. 178/. Цілком слушну думку у свій час висловив Іван Ковалик, що діалектизми, які стали надбанням літературної мови, але й надалі мають свої територіальні ізоглоси, теж слід кваліфікувати як діалектизми стосовно їх паралельних співвідносних відповідників у інших діалектах [4, с. 242]. Тобто у випадку з поширенням в українській мові лексем *гумно*, *тік* ‘місце для зберігання й молотьби снопів’, *статок* ‘загальна назва худоби’ якраз і маємо справу з літературними діалектизмами.

У Луцькій книзі в одній із справ засвідчено префіксальний дериват *подклѣт* (від **klěť* ‘хата, комора, хижка’): ѿ свѣтлицох чотырох ни дверѣи, ни ѡкон, ни ѡболон, ани столов, печи побиты, защѣпки и замки нутрьные повыбиваны и в

подклѣтах також 117 – ЛК 1561. Лексема з дещо видозміненою фономорфологічною структурою – *пок'л'ѣт, пок'л'іет, пок'л'іт* – активно вживається в окремих поліських говірках дотепер зі значенням ‘опалюване приміщення, комора для зберігання овочів’ [БЛПП, с. 102; Аркушин 2000, II, с. 65], а в окремих н. пп. Рівненської та Волинської областей збережена без змін: *подк'л'іт* [БЛЗП, с. 62]. Номен відомий у польських пам’ятках від середини XVI ст., лише з характерним ятевим рефлексом – *poklat* [Linde, IV, с. 283]. Можливо, якщо це не описка, саме волинський запис слова *подклѣт* відбиває первинний варіант новотвору за типовою для української мови моделлю **під+іменник**: *підлящ, підстеп, підстриха*, що надавало новому слову значення ‘щось менше, молодше, нижче’ від попереднього. Звідси *подклѣт* ‘менша будівля, ніж кліть; те, що при кліті’.

В одній справі Луцької книги засвідчено прізвищеву назву *Лукошко* – *Василеи Лукошко* 115. Номен активно вживаний у російській літературній мові із семантикою ‘гнута коробочка із дранки, лубка, берести’ [Даль, II, с. 272] і відсутній в українській. Перша фіксація слова в російських пам’ятках подана з покликанням на «Псковскую судную грамоту» XV–XVI ст., а решта прикладів датовані XVII ст. [Сл.РЯ, вип 8, с. 305]. В українських говорах лексема *лукошко* поширена переважно в крайніх північних говірках у значенні ‘маленька циліндрична луб’яна коробочка’ [5, с. 145]. Можливо, у тогочасній українській мові, зокрема в її північноукраїнському вияві, вживаний був і апелятив *лукошко*, як демінутив від *лукно*, оскільки ця лексема в зн. ‘короб’ відома в українських пам’ятках від 1516 р. [Тимченко, I, с. 409].

Запозичена лексема *брынѣдза*, виявлена в Житомирській книзі (292 зв. – ЖК 1635), в українських пам’ятках засвідчена вперше. Для поліських говірок назва загалом не характерна, наразі поширена в мовленні лише жителів Берестейщини *бриндзя* ‘поліська народна страва – соус із сиру, квасного молока, лою й води’ [1, с.176].

Засвідчену на початку XVII ст. в житомирських текстах структуру іменника *ложок* 316 зв. – ЖК 1635 ‘ліжко’ збережено лише в поліських говірках.

Низку лексем, засвідчених у поліських текстах ми не виявили в інших, відомих нам пам'ятках та історичних лексиконах східнослов'янських мов: назва риболовецької снасті *дригубица* 511 – Волинь XVI, а також номени зі сфери бортництва *подереча*, *довжи* 79 – ОК 1632; *груба* /8 грббе ... сена немого/ 204 – ЛК 1561 із семантикою 'схованка, накриття для сіна'; *вшак* – /вшаки порубане/ 'пазовий стовп каркасної будівлі, який закопується в землю' або 'одвірок' 55 – КМ; *бегун* 'вісь-стовп із суком, на якому тримаються й обертаються ворота, двері', *драба* 'вид драбини' 24 – КЗ, *антаба* 'дверна ручка' 25 – КЗ.

Засвідчені номени на позначення різних промислів, занять, предметів матеріальної культури показують, наскільки тісними були взаємини жителів Полісся з іншими народами, передовсім західноєвропейцями та представниками Передньої Азії. Запозичення в поліських пам'ятках виявлено з багатьох мов. Найпотужнішою мовою-транзитером європейської лексики до української мови виступала польська, із південних – турецька. Контакти української (у нашому випадку поліської) людності й польської були настільки активними й усеохопними, що в низці конкретних комунікативних ситуацій непросто визначити напрям безпосереднього запозичення: з польської в українську чи навпаки. Лексема *одродокъ* 'спадкоємець' засвідчена в українських пам'ятках від 1545 року; у польських *odrodek* 'виродок' – 1572. Чи безпосередньо в українську потрапляли, наприклад, германізм *шуба* 'віконне скло' (1590), чи через польську *szyba*, де це слово з іншим значенням 'отвір на поверхні землі, що веде вглиб копальні' відоме від 1424 р.; *шор* 'деталь кінської упряжі' (1593) чи через польську *szur* 'т.с.' (1641); чи безпосередньо в польську потрапляли, наприклад, тюркізми *czaprak* 'вовняна підстилка під кінське сідло' (1618), чи через українську *чапрагъ* 'т.с.' (др. пол. XVI ст.); *тебенка* 'шкіряні чи інші коштовніші вироби для одзоблення сідла' (1611), чи через українську *тебенка* 'шкіряні декоративні підвіски до сідла' (др. пол. XVI ст.)? Лексема *бриль* у західнополіських пам'ятках виявлена в другій половині XVI ст. Українськими етимологами потрактована як запозичення з польської мови, що

виводиться від іт. *ombrello* < лат. *umbrella* [ЕСУМ, I, с. 257], але в польських історичних лексиконах до XIX ст. вона не засвідчена.

Іноді питомі давньоукраїнські лексеми, вийшовши з ужитку, поверталися в поліські говірки в сполонізованому, рідше збогемізованому оформленні. *Ощепъ* ‘спис, рогатина’ (стч. *oščęp*, стп. *oszczep*) – безсумнівний богемізм, який у північноукраїнські пам’ятки потрапив, мабуть, через польську, де відомий від XV ст. Давньоукраїнська лексема *оскѣпъ*, засвідчена в «Повісті временних літ» (1124), очевидно, до XV ст. з ужитку вийшла. Назву судового виконавця в старопольській мові *dziecki*, як і дієслово *dzieckować* ‘брати щось у заставу; виконувати вирок’ варто трактувати як запозичення з давньоукраїнської *дѣтскии* ‘княжий посланець’ (ПВЛ, 1097) та старобілоруської *дѣтскованіє*, *децкованьє* ‘плата діцькому за виконану роботу’ (Lietuvos metrika, 1528–1547). У поліських пам’ятках виявлено номени *сабля* і *шабля*. Перший – пряме продовження давньоукраїнського (ПВЛ, 1086), а другий поширився від XV ст., найімовірніше, під впливом польської мови. На позначення *хвороби* засвідчено церковнослов’янське *немоць*, полонізм *ніетос*, а питома поліська лексема *немочь* у досліджуваних текстах – відсутня, хоч у сучасних північноукраїнських говірках, щонайменше середньополіських, сполонізовану форму не вживають узагалі, церковнослов’янське – спорадично, превалює питома: | *немоч*, (| *немочни^і*, | *немошни^і*).

Очевидно, через білоруську мову в поліські говірки потрапили литуанізми *ванчось*, *ковшъ*, *рику(н)я*, *свирон*, *стурта*, відомі в старобілоруських текстах від XV – першої половини XVI ст. [ГСБМ, вип. 2, с. 316; вип. 15, с. 171; МВКЛ, с. 97, 117]. Лексему *вшакъ*, яку пов’язують із *шула* і допускають як можливе запозичення з литовської [ЕСУМ, I, с. 441; VI, 487], у відомих нам білоруських пам’ятках не виявлено. Якщо це таки литуанізм, то поширеність слова в сучасних діалектах дає підстави для висновку про те, що потрапило воно в поліські говірки за посередництва білоруської мови.

Давноукраїнська лексема *рубль* ‘відрубок срібної гривні’ та давнє тюркське запозичення *денга* повернулися у волинські говірки в др. пол. XVI ст. як назва грошової одиниці Московії.

Більшість (коли не всі) виявлених у поліських пам’ятках запозичень властиві й тогочасній старобілоруській мові. Русини (предки українців-поліщуків та білорусів), які проживали у Великому князівстві Литовському та згодом у Речі Посполитій, послуговувалися спільною писемно-літературною мовою – руською. Тенденції розвитку тогочасних староукраїнської та старобілоруської літературних мов були однаковими (чи дуже подібними): вивільнення від церковнослов’янзмів, наповнення місцевими діалектними рисами, проникненням переважно через посередництво польської запозичень з європейських мов.

Про контакти носіїв тогочасних північноукраїнських говірок із росіянами (московитами) нічого певного сказати не можна. В аналізованих пам’ятках росізмів не виявлено. Не можемо вказати жодного випадку із засвідчених запозичень, де б російська мова виступала транзитером. Натомість у староросійській мові європейськи з’являлися, як правило, за посередництва української чи білоруської на століття-два пізніше або загалом були невідомі. Поділяємо думку угорського славіста А. Золтана про те, що при розгляді результатів досліджень щодо полонізмів в російській мові, зіставляючи факти пам’яток російської мови з показниками західноруських пам’яток, ми неодмінно висновуємо, що впродовж XV–XVI ст. до російської мови в переважній більшості випадків проникали лише ті полонізми, які до появи їх у великоруських текстах були вже надійно засвоєні в мові західноруській, і що поряд із полонізмами в той-таки період потрапили до російської мови також власне західноруські (українські та / чи білоруські) слова [3, с. 15].

Приклади в таблиці наводимо з історичних лексиконів відповідних слов’янських мов.

Слово \ мова	європейська	польська	українська	білоруська	російська
бохонь	свн. <i>vochenze</i> / <i>fochenze</i>	<i>bochen</i> 1534	бохонь 1545	бохань 1525	∅
бляха	свн. <i>blēch</i>	<i>blacha</i> XV	бляха 1552	бляха 1590	бляха 1675
брить	лат. <i>umbrella</i>	п. <i>bryl</i> (діал. XIX)	брить 1588	∅	∅
быдло		<i>bydło</i> 1527	быдло 1561	быдло 1541	∅
валахъ	нвн. <i>Wallach</i>	<i>walach</i> XV	валахъ 1546	валахъ 1498	∅
дышель	вн. <i>dīhsel</i>	<i>dyszel</i> 1548	дышель 1545	дышель 1679	дышло 1667
едвабъ	стч. <i>hedváb,</i>	<i>jedwab</i> 1394	едвабъ 1567	едвабъ 1567	∅
каре́та	іт. <i>carreta</i>	<i>kareta</i> 1575	каре́та 1576	каре́та 1589	каре́та 1666
коле́га	лат. <i>collēga</i>	<i>kolega</i> XVI-2	коле́га 1608	коле́га 1588	∅
ко́лне́рь	слат. <i>collāre,</i> свн. <i>kolner</i>	<i>kolerze</i> XV-2, <i>kolnierz</i> XVI	ко́лне́рь 1561	ко́лне́рь 1519	∅
ко́штъ	свн. <i>koste</i>	<i>koszt</i> XVI	ко́штъ 1545	ко́штъ 1568	ко́штъ 1658
клу́ня	лит. <i>klūonas</i>	∅	клу́ня 1561	клу́ня 1516	клу́ня XVII ст.
кре́дитъ	лат. <i>crēditum</i>	<i>kredyt</i> XVI	кре́дитъ 1592	кре́дито́рь 1617	∅
кро́хмаль	свн. <i>kraft-mēl</i>	<i>krofmal</i> 1419	кро́хмаль 1576	∅	∅
ку́рта	лат. <i>curtus,</i>	<i>kurta</i> 1596	ку́рта 1595	ку́рта 1593	ку́рта 1665
ку́шнѣ́рь	свн. <i>kürsenoere,</i>	<i>kusznierz</i> XV	ку́шнѣ́рь 1507	ку́шнѣ́рь 1486	ку́шнѣ́рь 1596
ла́штъ	свн. <i>last</i>	<i>last, laszt</i> 1409	ла́штъ 1531	ла́штъ 1486	∅
ме́дицина	лат. <i>medicīna</i>	<i>medycyna</i> XVI-2	ме́дицина 1588	ме́дыкъ XVII-1	ме́дицина 1695
пи́столе́тъ	фр. <i>pistolet</i>	<i>pistolet</i> XVI	пи́столе́тъ XVI-2	пи́столе́тъ XVI-2	пи́столе́тъ 1646
си́ропъ	лат. <i>sirupus,</i> фр. <i>sirop</i>	<i>syrop</i> XVI	си́ропъ XVI-2	си́ропъ XVI	си́ропъ 1655

У контексті наведеного матеріалу малоімовірно допускати подвійний шлях (через польську та / або російську мови) запозичення в українську лексем: *каре́та, пі́столе́тъ, си́роп*, як то подано в Етимологічному словнику української

мови [ЕСУМ, II, с. 391; IV, с. 416; V, с. 243]. Очевидно, що ці слова саме до російської мови потрапили за посередництва української або білоруської.

Унаслідок численних запозичень на позначення різних реалій, осіб, предметів у мовленні поліщуків з'явилися синонімічні ряди. Синонімія зумовлена як поєднанням питомих і чужих лексем (усі назви виявлені в поліських текстах XVI–XVII ст.): *лице* – *обличє* – *тварь* – *парсуна*; *домь* – *хата* – *изба* – *будынокъ*; *сверєпа* – *кобыла* – *шкапа* – *кляча*; *бочка* – *дѣжа* – *фаска* – *куфа*; *приятель* – *товарышь* – *колежка*; *дочка* – *дєвка* – *цорка*; *сокира* – *топорь* – *ожиа*; *вожки* – *лець* – *лє(и)цы*; *миса* – *тарель* – *талерь*; *шаты* – *убранє* – *одежа*; *зашиєкъ* – *потилица* – *каркъ*; *ложникъ* – *покривало* – *тафтуй*; *броварь* – *пивниця*; *кухна* – *изба столовая*; *комора* – *сверєнь*; *сковорода* – *пановъ*; *ручникъ* – *товалня*, так і лише запозичених: *кгузикъ* – *кнафликъ* – *кныбликъ*; *шапка* – *кучма* – *макгерка*; *пушка* – *мождерь* – *гарьмата*; *чижми* – *чоботы*.

У північноукраїнських пам'ятках засвідчено багато давньої питомої лексики, яка з плином часу вийшла з активного українського (принаймні літературного) вжитку й сприймається зараз як чужа, власне російська: *толко* *солжу* 'збрешу' 74 – Г XIV, *зноє(м)* 18, *птицамъ* 41 – Четья 1489, *их нєт* 56 – КМ 1556, *делати* 520 – Волинь XVI, *метелица* 174, *строительство* 178 – Заг.Д., *отнал* 56, *отнатє* 66 зв., *в отниманю* 199 зв., *отищєт* 65, *искали* 208, *слышу* 22 зв., *слыхали* 215, *согнал* 117 зв., *смотрели* 19, *отдыхаючи* 181 зв., *спросивши* 262; *мимо* 8, *трудно* 20 зв., *проч* 24, *конєчно* 30, *около* 32 зв., *много* 33, *вєздє* 62 зв., *нигдє* 62 зв., *здѣсє* 69 зв., *опат* 76, *нѣлзє* 113, *сплош* 118 зв., *глубоко* 129 зв., *ещє* 230 зв., *єстли* 22 зв., *будєт* *ли* 41 зв.; *здєшнєго* 23 зв., *рублєнал* 195, *никакє* *улицы* 214, *кє-кому* 222; *год оод* *году* 100 зв., *долгу* 22 зв., *имєница* 140, *избы* 86 зв., *мѣлница* 52 зв., *мысли* 182 зв., *недостатками* 131 зв., *нєвѣсту* 138 зв., *тот* *молодєц* 111 зв., *обычаємъ* 23 зв., *склонност* 262 зв., *топором* 140 зв., *в целости* 257 зв., *чєлюст* 41 зв., *чєртєжи* 142 зв. – ЛК 1561; *зємлю* ... *пашє(т)* 22 – КК 1595, *любєзныи* *друзи* 38 – Лямент 1628 та ін.

Більшість (коли не всі) наведених слів та сполучень слів вживали поліщуки, треба думати, у повсякденному спілкуванні. Характеризуючи мовний портрет жителя Волині, Берестейщини, Київщини чи Чернігівщини XV–XVI ст., варто зважати на конкретні історичні обставини та епоху. Для мовлення поліщуків XVI ст. наведені вище слова та вирази зовсім не сприймалася як неприродні, чужі, тому використання їх писарями в північноукраїнських пам'ятках в жодному разі не варто трактувати як запозичення з російської, а сприймати або прадавніми, споконвічними, тяглість яких у поліському мовленні не переривалася щонайменше від волиняно-древлянських часів, або засвоєними зі староболгарської мови після прийняття християнства.

З-поміж виявлених у пам'ятках номенів з певною ймовірністю можна потрактовувати як поліські:

1. Поширення лексеми *довжа* в одному із значень, пов'язаних із бортництвом, найімовірніше, 'дерев'яна дощечка, якою закривають отвір у колодному вулику' (від початку XVII ст.).

2. Поширення лексеми *вушак* 'пазовий стовп каркасної будівлі, який закопується в землю' або 'одвірок' (від середини XVI ст.).

3. Поширення лексеми *статок* 'загальна назва худоби' (від XII ст.).

Отже, подальший аналіз лексики в синхронії (просторове розповсюдження) та діяхронії (вияви в писемних пам'ятках) дозволить удокладнити й доповнити не лише першу фіксацію, але й уточнити для іншомовної лексики напрям запозичення конкретного слова.

Література

1. Аркушин Г. Західнополіська діалектологія. – Луцьк, 2012.
2. Аркушин Г. Народна лексика Західного Полісся. – Луцьк, 2014.
3. Золтан А. Interslavica. Исследования по межславянским языковым и культурным контактам. – М., 2014.
4. Ковалик І.І. Про синхронну і діяхронну діалектологію // Іван Ковалик. Питання українського і слов'янського мовознавства. – Львів – Івано-Франківськ, 2008. – С. 234-246.
5. Микола Никончук. Правобережнополіські говірки в лінгвогеографічному висвітленні. – Житомир, 2012.

Список джерел

- АКС – Непийвода Ф.А. Актовые книги Стародубского городского уряда как памятник украинского литературного языка. Автореф. дис. канд. наук. – К., 1962.
- Аркушин 2000 – Аркушин Г. Словник західнополіських говірок. У двох томах. – Луцьк, 2000.
- АУМ – Атлас української мови. У 3-х тт. – Т. I. – К.: Наук. думка, 1984. – 498 с.; Т. II. – 1988. – 520 с.; Т. III. – 2002. – 267 с.
- БЛЗП – Євтушок О.М. Народна будівельна лексика Західного Полісся. – Рівне, 1990.
- БЛПП – Никончук М.В., Никончук О.М. Будівельна лексика Правобережного Полісся в лексико-семантичній системі східнослов'янських мов. – Житомир, 1990.
- Волинь XVI – Українське повсякдення ранньомодерної доби. Збірник документів. Випуск I. Волинь XVI ст. / Упорядн. В.В. Безпалько, М.Б. Висотін, І.О. Ворончук та ін. – К., 2014.
- Г XIV – Грамоти XIV ст. / Упорядн. М.М. Пешак. – К., 1974.
- ГСБМ – Гістарычны слоўнік беларускай мовы. – Вып. 1-28. – Мінск, 1982–2008.
- ДАБМ – Дыялекталагічны атлас беларускай мовы. Уступныя артыкулы, даведачныя матэрыялы і каментарыі да карт / Пад рэд. Р.І. Аванесава, Ю.Ф. Мацкевіч. – Мінск, 1963.
- Даль – Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 тт. – СПб., 1996.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови. Тт. 1–6. – К., 1982–2012.
- ЖЗ 1545 – Ревізія Житомирського замку // Литовська Метрика. Кн. 561. Ревізії українських замків 1545 року / Підгот. В. Кравченко. – К., 2005. – С. 237-257.
- ЖК 1605 – Актова книга Житомирського гродського уряду 1605 року / Підгот. до вид. В. Німчук, В. Русанівський К. Симонова, В. Франчук // Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст. – К., 1981.
- ЖК 1590, 1635 – Акти Житомирського гродського уряду: 1590 р., 1635 р. / Підгот. до вид. В. Мойсієнко. – Житомир, 2004.
- КЗ – Атаманенко В. Інвентарі волинських замків другої половини XVI – першої половини XVII ст. Додаток. Інвентар Ковельського староства 1590 р. Замок // Zamojsko-Wołyńskie zeszyty muzealne. Замосцько-волинські музейні зошити. Т. II. – Zamość, 2004. – С. 24-26.
- КК 1595 – Книга Київського підкоморського суду (1584–1643) / Підгот. до вид. Г.В. Боряк, Т.Ю. Гирич, Л.З. Гісцова, В.В. Німчук та ін. – К., 1991. – С. 57-60, 60-68, 106-122, 124-162, 167-172, 173-191.
- КМ – Поліщук Володимир. Князі Масальські на Волині у XVI ст. За документами державного історичного архіву Литви. – К., 2007 – С. 44-75.
- ЛК 1561 – Луцька замкова книга 1561 року / Підгот. до вид. В. Мойсієнко, В. Поліщук. – Луцьк. – 2013.
- Лямент 1628 – Лямент по отцю Іоану Василевичу, написаний в Луцьку року 1628-го. Фототипія, переклади, дослідження. / Упорядн. Олена Бірюліна. – Луцьк, 2008
- МВКЛ – Метрыка Вялікага Княства Літоўскага (1541–1542). Книга № 560/3. Падрыхт. Алег Дзярновіч. – Менск, 2010.
- ОК 1632 – Выпісь ізъ книгъ гродских Овруцкихъ // АЮЗР. Ч. IV. Т. 1. – К., 1867. – С. 75-88.
- Розов – Розов Вол. Українські грамоти. Том перший XIV в. і перша половина XV в. – К., 1928.
- СДЯ – Срезневский И.И. Словарь древнерусского языка. Репринтное издание. – Т. I. Ч. 1-2; Т. II. Ч. 1-2; Т. III. Ч. 1-2. – М., 1989.
- Сл.РЯ – Словарь русского языка XI–XVII вв. – Вып. 1-28. – М., 1975–2008.
- ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: У 2-х тт. – К.: Наук. думка, 1977–1978.
- СУМ XVI–XVII – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. Вип. 1-15. – Львів, 1994–2010.

Тимченко – Є.Тимченко. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. / Підгот. до вид. В.Німчук, Г.Лиса. – Кн. 1. – Київ – Нью-Йорк, 2002; Кн. 2. – Київ – Нью-Йорк, 2003.

Четья 1489 – Німчук В.В. Українська Четья 1489 року. – Житомир, 2015.

Linde – M. Samuel Bogumił Linde. Słownik języka polskiego. – Тт. I–VI. – Lwów, 1854–1860.